

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 23, Sayı/Issue: 43, Yıl/Year: 2021 (Haziran/June)

**19. Yüzyıl İngiliz Ahlak Düşüncesinde William Whewell ve John
Stuart Mill Polemiği**

*A Polemic in 19th Century British Moral Thought Between William Whewell
and John Stuart Mill*

Metin Aydın

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Ana Bilim Dalı
- Dr., Sakarya University, Faculty of Theology, Department of History of Philosophy

metina@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4918-7270>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 01/02/2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 06/05/2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2021

Atıf/Citation: Aydın, Metin. "19. Yüzyıl İngiliz Ahlak Düşüncesinde William Whewell ve John Stuart Mill Polemiği". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/43 (2021), 217-246. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.872082>.

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

19. Yüzyıl İngiliz Ahlak Düşüncesinde William Whewell ve John Stuart Mill Polemiği

Öz

Bu makalede 19. yüzyıl İngiliz Ahlak düşüncesinin iki önemli düşünürü olan William Whewell ile John Stuart Mill arasındaki polemiği konu ediniyorum. Whewell *Lectures on the History of Moral Philosophy in England* adlı eserinde Bentham ve faydacı teoriye çeşitli eleştiriler yöneltmiştir. Mill de bu eleştirileri cevaplamak için "Whewell on Moral Philosophy" başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Whewell genel olarak faydacılığı eylemleri haz ve acı temelinde değerlendirmesi, Bentham'ı da haz ve acı üzerine bir ahlak teorisi inşa etmekle suçlarken; Mill ise Whewell'i sisteminin temel ahlaki ilkeleri için gerekçeler üretirken faydacı sebeplere müracaat etmekle itham eder. Her iki düşünürün de sıklıkla retorik hilelere müracaat ettiği bu kalem kavgası, görüşlerin teknik olmaktan ziyade popüler argümanlarla desteklendiği bir polemiktir. Bu polemikte Whewell'in genel amacı, faydacılığın zannedildiği kadar güçlü temellere sahip olmadığını göstermekken, Mill'in amacı ise Whewell'in eleştirilerinin önyargılara dayandığını göstermektir. Bu anlamda her iki teorinin de mutlak savunusu olarak kabul edilmemesi gerektiğini düşündüğüm bu tartışmada Mill'in verdiği cevaplarla Whewell'in bir adım önüne geçtiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe tarihi, Ahlak, Ahlaki Sezgicilik, Faydacılık, William Whewell, John Stuart Mill.

A Polemic in 19th-Century British Moral Thought Between William Whewell and John Stuart Mill

Abstract

This article deals with the polemic between William Whewell and John Stuart Mill, two major thinkers of 19th century British moral thought. In his work, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, Whewell criticized Bentham and utilitarianism. Mill also wrote an article titled "Whewell on Moral Philosophy" to answer these criticisms. Whewell generally accuses utilitarianism of evaluating actions on the basis of pleasure and pain and Bentham of building a moral theory on pleasure and pain; Mill accuses Whewell of solving the relation between self-interest and duty by appealing to God, and of appealing to utilitarian reasons when generating justifications for the basic moral principles of his system. This polemic, in which both thinkers often apply rhetorical tricks, is a polemic in which opinions are supported by popular arguments rather than technical ones. In this polemic, Whewell's main purpose is to show that utilitarianism does not have as strong foundations as it seems, while Mill's aim is to present that Whewell's criticisms are based on prejudices. In this context, based on the answers given, it can be said that Mill is more successful than Whewell, which I think should not be accepted as the absolute defense of both theories.

[You may find an extended abstract of this article after the references.]

Keywords: History of philosophy, Moral, Ethical Intuitionism, Utilitarianism, William Whewell, John Stuart Mill.

Giriş

19. yüzyıl İngiliz ahlak düşüncesine genel rengini Faydacılık (*Utilitarianism*) ve Ahlaki Sezgicilik'in (*Ethical Intuitionism*) verdiği söylenebilir.¹ 18. yüzyılın sonlarında Jeremy Bentham (1748-1832) tarafından sistemleştirilmiş olan fay-

1 Jerome B. Schneewind, *Sidgwick's Ethics and Victorian Moral Philosophy* (New York: Oxford University Press, 2007), 65-66.

dacılığın en önemli temsilcisi, Bentham'ın öğrencisi olarak niteleyebileceğimiz John Stuart Mill (1806-1873)'dir. Faydacılık, temelde en yüksek sayıda insanın en büyük mutluluğunu ortaya çıkaran eylemi ahlaki olarak doğru olarak kabul eden bir ahlak teorisi'dir.² William Whewell (1794-1866) ise İngiliz ahlak düşüncesinde 18. yüzyılın ilk başlarından itibaren etkili olmaya başlayan ahlaki sezgiciliğin 19. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden birisidir. Ahlaki sezgicilik, oldukça farklı yorumları olmakla birlikte genel olarak temel bazı ahlaki önermelerin kendinde açık (*self-evident*) olduğunu ve sezgiyle bilinebileceğini iddia eden bir ahlak teorisi'dir.³

Bu gelenek içerisinde yer alan Whewell'in ahlak teorisi ise aynı şekilde temel ahlaki ilkelerin sezgisel olarak bilinebileceği iddiasına dayanmakla birlikte, insanın akıldan bağımsız biçimde "ahlak duygusu (moral sense)" ya da benzeri bir yetiye sahip olduğunu kabul etmez. Çünkü Whewell, böylesi bir ayrı ahlaki yetiye sahip olmadığımızı, eylemlerin ahlaka konu olan niteliklerini keşfeden ve açıklayan asıl yetinin "akıl" olduğunu düşünür. "Sezgi" dediğimiz şey, bu bağlamda Whewell için akıldan ayrı bir süreç değil, daha çok aklın bir işlevidir. Bu anlamda zannedildiği gibi bize ahlaki kuralları keşfettiren sezgi, gayri rasyonel bir süreci ifade etmez. Dolayısıyla ahlakla ilgili tüm süreçlerde akıl her an aktiftir ve süreci baştan sona yönetir.⁴

Faydacılık ve ahlaki sezgicilik temel varsayımları itibariyle birbirine zıt görüşlere sahiptir. Faydacılık eylemin ahlaki doğruluğu için harici bir standarda referansta bulunurken, ahlaki sezgicilik ise insanın içsel doğasına vurgu yapar. Bu durum da onları doğal olarak ahlak alanında birbirlerinin rakibi haline getirir. Ahlak alanındaki bu rekabetin sonucu olarak faydacılık ve ahlaki sezgiciliğe müntesip düşünürler arasında çeşitli tartışmalar, kalem kavgaları ortaya çıkmıştır. İşte bu makalede söz konusu kalem kavgalarından biri olarak William Whewell ile John Stuart Mill arasında cereyan eden polemik konu edineceğim. Bu iki önemli düşünür arasındaki polemik fitilini

2 Bu teori hakkında daha detaylı bilgi için bk. Jeremy Bentham, "An Introduction to Principles of Morals and Legislation", *The Works of Jeremy Bentham*, ed. John Bowring (New York: Russel&Russel Inc., 1962), 1; John Stuart Mill, "Utilitarianism", *The Collected Works of John Stuart Mill*, ed. John M. Robson (Toronto: University of Toronto Press, 1969), 10 ; Jeremy Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, trc. Ömer Saruhanlıoğlu - Uğur Kâşif Boyacı (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017); John Stuart Mill, *Faydacılık*, trc. Selin Aktuyun (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2017); John Stuart Mill, *Faydacılık*, trc. Gökhan Murteza (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2017); Metin Aydın, "John Stuart Mill'in Faydacı Ahlakı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (2013), 143-167.

3 Philip Stratton-Lake, "Intuitionism in Ethics", ed. Edward N. Zalta, 2020, *Plato.stanford* (Erişim 28 Ağustos 2020).

4 Laura J. Snyder, "William Whewell", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Erişim 05 Mayıs 2020).

Whewell'in 1852 tarihinde yayımlanan *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*⁵ adlı eseri ateşlemiştir. Whewell bu eserinde hem Bentham'a hem de faydacılığa oldukça ağır eleştiriler yöneltmiştir. Whewell'in bu eserin yayımlanmasından sonra Mill, aynı tarihte Westminster Review'in Ekim sayısında editörlerin bile yazının sertliği karşısında şaşkınlıklarını gizleyemedikleri⁶ "Whewell on Moral Philosophy"⁷ başlığını taşıyan, Whewell'in sert eleştirilerine aynı sertlikte karşılık veren bir yazı kaleme almıştır. Whewell, Mill'in verdiği cevapların karşılığını, ahlak alanındaki en önemli çalışması olan ve 1845 yılında yayımlanan *The Elements of Morality Including Polity*⁸ adlı eserin 1854 yılındaki üçüncü baskısında vermiştir. Esere yaklaşık elli sayfalık bir ek bölüm (*supplement*) koymuş ve bu ek bölümün büyük çoğunluğunu Mill'in eleştirilerine cevap vermeye ayırmıştır.

Bu çalışmada temel olarak istifade ettiğim eserler, yukarıda ismi zikredilen Whewell'in *Lectures on the History of Moral Philosophy in England* ve *The Elements of Morality Including Polity* adlı eserleri ile Mill'in *Whewell on Moral Philosophy* başlığını taşıyan makalesidir. Bununla birlikte filozofların diğer temel eserlerine de yeri geldiğinde atıfta bulundum. Eserlerden istifade ederken kronolojik sırayı takip ettim. İlk olarak Whewell'in *Lectures*'taki eleştirilerine, ardından Mill'in bu eleştirilere "WMP"⁹ deki cevaplarına ve karşı eleştirilerine yer verdim. Gerekli durumda Whewell'in *Elements*'in ek kısmındaki açıklamalarına ve Mill'e verdiği cevaplara da temas ettim. Whewell ve Mill arasındaki bu tartışmada iki düşünür de birbirlerinin sistemleri ile alakalı olarak birçok noktada eleştiriler ortaya koymuşlardır. Okuyucunun da takdir edeceği üzere bu eleştirilerin tamamına temas etmek bu yazının sınırları düşünüldüğünde mümkün değildir. Bu nedenle makalenin konu sınırını esasa ilişkin olduğunu düşündüğüm eleştirilerle sınırladım. Bununla birlikte okuyucunun zihninde tartışmanın mahiyetine ilişkin genel bir çerçeve oluşturması için iki düşünür arasındaki eleştirilerin hangi konulara odaklandığını kısaca ifade etmenin makalede ele alınacak eleştirilerin daha net ve kolay anlaşılmasını sağlayacağını düşünüyorum. Söz konusu eleştiriler kısaca şunlardır:

Whewell'in Bentham'a ve faydacılığa yönelttiği eleştiriler:

(i) Hem Bentham'ın kendinde hem de öğrencilerinde inanılmaz bir bağnazlık vardır. Bentham, kendi sistemi dışındaki sistemleri görmezden gelip onları küçümser, onlardan istifade etmeyi düşünmez ve görüşlerini ortaya

5 Bundan sonra bu esere *Lectures* olarak atıfta bulunacağım.

6 Sergio Volodia Marcello Cremaschi, "The Mill-Whewell Controversy on Ethics and Its Bequest to Analytic Philosophy", *Rationality in Belief and Action*, ed. Elvio Baccarini - Snežana Prijic Samaržja (Rijeka: University of Rijeka - Croatian Society for Analytic Philosophy, 2006), 51.

7 Bundan sonra bu esere "WMP" olarak atıfta bulunacağım.

8 Bundan sonra bu esere *Elements* olarak atıfta bulunacağım.

koyarken onlara adil davranmaz. Öğrencileri ise Bentham'a kör bir bağlılık beslerler.

(ii) Bentham'ın sistemi özgün değildir, kendinden önceki filozofların düşüncelerine yeni bir şey eklememiştir.

(iii) Bentham'ın iddia ettiği şekilde eylemler haz ve acı temelinde değerlendirilemez. Çünkü eylemlerden ortaya çıkacak haz ve acıyı tespit edebilmek mümkün değildir. Bu nedenle faydacı sistemde "yalan söylemek", "hırsızlık yapmak" gibi eylemlerin kategorik olarak gayri ahlakilikleri kanatlanamaz.

(iv) Bentham, ahlaki mutluluktan türetir ve böylece erdemler ancak araçsal bir değere sahip olabilir. Burada erdem ile haz arasında kurulan ilişki bir kısır döngüye neden olur. "Bir eylem haz verdiği sürece erdemdir, erdem olduğu sürece haz verir." şeklinde tezahür eden erdemle hazla hazzın da erdemle temellendirildiği bir kısır döngüdür bu.

(v) Bentham, insanı ahlaki yapan şeyin haz ve acıya duyarlı olmak olduğunu iddia eder. Bu durumda haz ve acıya duyarlı olan hayvanların da ahlaklı olmaları gerekir. Bentham hiç de doğru olmayan şekilde insanlarla hayvanların hazlarını karşılaştırır ve bazı durumlarda hayvanların hazları için insanların hazların fedasını ahlaki bir ödev olduğunu iddia eder.

Whewell'in bu iddialarına karşılık olarak Mill'in Whewell'e yönelttiği eleştirileri ise şu şekilde özetleyebiliriz:

(i) Whewell'in ahlak teorisinde yeni olan hiçbir şey yoktur, en temel eseri olan *Elements* de geleneksel yöntemlerle eğitim almış kişiler arasında kabul görmüş ahlak düşüncesine dair yaygın fikirlerin sistemleştirilmesi ve sınıflandırmasını yapmaktan öteye gitmeyen bir eserdir.

(ii) Whewell, rakiplerinin görüşlerini ortaya koyarken kasıtlı olarak çarpıtır ve rakiplerini temel ilkelerinde kısır döngüye düşen tutarsız düşünürler olduğuna dair bir algı oluşturmaya çalışır.

(iii) Whewell kişisel çıkar ile ödev arasındaki ilişkiyi Tanrı'nın düzenleyeceğine iddia eder. Bu nedenle Tanrı'ya ve Tanrı'nın erdemli davranışı sonraki yaşamda ödüllendirileceğine inanılmadığı sürece teorisinin bir anlamı kalmaz. Bu durum da onun teorisini temelde çıkarıcı-benmerkezci (*egoist*) bir teori haline getirir.

(iv) Whewell, teorisinin temel varsayımlarını açıklarken açıkça faydacı olan gerekçelere müracaat eder, bu da onu gizli bir faydacı düşünür yapar.

(v) Whewell, ahlakın temelinin hukuk olduğunu belirtir ve yasalara itaatin ahlaki bir görev olduğunu iddia eder. Bu durum kölelik gibi gayri ahlaki uygulamaları meşru kılan sorunlu yasalara itaati ahlaki bir zorunluluk, ödev haline getirir ki bu da kabul edilebilecek bir durum değildir.

Bu eleştirilere daha başkalarını eklemek de mümkün olmakla birlikte temel eleştiriler bunlardır.

İki bölümden oluşan bu makalenin birinci bölümünde, genel olarak her iki düşünürün üslup ve yöneme dair birbirlerine yönelik eleştirilerine ve cevaplarına temas ettim. Ardından Whewell'in faydacılığa yönelttiği haz-acı üzerine bir ahlak teorisi inşa etmenin mümkün olmadığı eleştirisini tartıştım. İkinci bölümde ise Mill'in Whewell'e yönelttiği, onun ahlaki ilke ve kuralları temellendirirken farkında olmadan faydacı argümanlara müracaat ettiğine ilişkin eleştiriyi ele aldım. Bahsedilen bu eleştiriler haricindeki tartışmaları çalışmanın konusu dışında bıraktım.

Makalede düşünürlerin görüşlerini olabildiğinde tarafsız biçimde betimlemeye çalıştım. Halihazırda önemli bir yekün tutan içeriğin daha da artıp okuyucunun sabrını zorlamaması için filozoflarımızın görüşlerine ilişkin şahsi düşüncelerimi mümkün olduğu kadar kısa tutmaya çalıştım. Bu makaleyi kaleme almaktaki amacım, ilk olarak ülkemiz araştırmacı ve okuyucularını 19.yüzyılın bu önemli polemikinden haberdar etmektir. İkinci olarak ahlak alanındaki benzer tartışmalara yeni bakış açıları kazandırmaktır. Üçüncü olarak ise ülkemizdeki faydacılık ve ahlaki sezgicilikle ilgili literatüre katkı yapmaktır. Ülkemizde özellikle de son dönemlerde Mill ve faydacılık üzerine yapılan çalışmalar hem nicelik hem de nitelik açısından belirli bir seviyeye ulaşmıştır. Fakat aynı şeyi Whewell için söylemek mümkün değildir. Tespit edebildiğim kadarıyla ülkemizde hakkında doğrudan hiçbir akademik çalışmanın bulunmadığı Whewell'in ismine daha çok bilim felsefesi yazılarında rastlamak mümkündür. Ancak buradaki anlatımların da detaylı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Aslında bugün Whewell'in ismine İngiliz ahlak düşüncesinde de çok sık rastlanmaz. 19. yüzyıldaki büyük şöhretine rağmen Whewell giderek unutulmuştur. Bu noktada okuyucunun aklına kendi ülkesinde dahi unutulmuş bir düşünürün görüşlerinin niçin konu edildiğine dair bir soru gelecektir. Bu oldukça anlamlı bir sorudur ve bu sorunun cevabı makalenin önemini ortaya koyacaktır.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki bir düşünürün bugün isminden çok fazla bahsedilmiyor oluşu onun görüşlerinin değersiz olduğu anlamına gelmez. Her bir düşünürün her bir fikrin bize söyleyeceği şeyler mutlaka vardır. Makale özelinde düşünüldüğünde ise bu çalışmanın birincil önemi, faydacı geleneğin en önemli siması olan Mill'in diğer çalışmalarında çok da rastlayamayacağımız tarzda birinci elden bir savunuyu ortaya koymasıdır. Kanaatimce bu durum faydacılığa ilişkin kapalı kalan noktaların aydınlatılması için son derece önemlidir. İkincil önemi ise ülkemizde neredeyse hiç tanınmayan bir düşünürün genel hatlarıyla da olsa tanıtılıyor olmasıdır.

Bu makalede, temel bir iddia ileri sürmüyorum. Fakat genel bir görüş olarak bu polemikte Mill'in her ne kadar argümanlarında retoriğe yaslanırsa da teorisine yönelik eleştirilere Whewell'e nazaran daha makul ve tutarlı cevaplar verdiğini düşünüyorum.

Şimdi Whewell'in Bentham'a yönelik eleştirilerini ele alacağım birinci bölüme geçebiliriz.

1. Whewell'in Bentham Eleştirileri

Whewell, *Lectures*'ta Bentham'ın teorisini incelediği bölümün hemen başında kendi amacı hakkında okuyucuyu bilgilendirir. Amacının salt Bentham'ın sisteminin eksikliklerini ortaya koymak olmadığını, sisteminin doğru noktalarına da dikkat çekmek olduğunu belirten Whewell, böyle yaparak hem faydacılığın sahip olduğu geniş kabulü açıklamayı hem de kendi sistemini daha mükemmel hale getirmek için diğer sistemlerdeki doğruları keşfetmeyi amaçladığını ifade eder.⁹

Whewell'in genel olarak Bentham'ın sistemi ile ilgili olarak yaptığı iki tespit dikkat çeker: (1) Takipçilerinin Bentham'a duydukları bağlılık, (2) Bentham'ın sisteminin temelde hiçbir özgünlüğe sahip olmaması. İlk tespitle ilgili olarak Whewell, tarihte hiçbir ahlak filozofunun takipçileri tarafından Bentham'ın konulduğu kadar yüksek bir mertebeye konulmadığını ve ilkelerinin siyaset ve yasama alanında uygulanması için takipçilerinin bu kadar azimle çalışmadıklarını iddia eder. Whewell'e göre hocaya beslenen sınırsız saygının bir araya getirdiği bu okulun öğrencileri, Bentham'ın ilkelerini yaymak için çalışmayı bir şeref meselesi haline getirmişlerdir.¹⁰ Takipçilerine göre Bentham'ın her düşüncesi muhalifleri karşısında açık bir zaferi ifade eder. Whewell hem Bentham'ın kendisinin hem de takipçilerinin, muhalif düşüncelere önem vermediklerini belirterek, öğrencilerinin üstatlarına karşı bu aşırı bağlılığına oldukça sert tepki gösterir. Öyle ki Bentham'ın yakın dostu ve *The Works of Jeremy Bentham* adlı 11 ciltlik serinin editörü olan John Bowring (1792-1872) için şunları söyler: "Sırf Bentham söyledi diye tüm dikkatini Bentham'ın yazılarına veren birini bulmak, bu tür insanların olduğuna inanmak hayret vericidir. Bu insanı, Bentham'ın soytarısı (*buffoonery*) olarak isimlendirmeme müsaade edilmelidir."¹¹

Whewell, faydacılığın son derece sert ve itici bir teori olmasına rağmen Bentham'ın zekâsı ve buna paralel gösterdiği azmin, hem kendisinin hem de teorisinin ulusal ve uluslararası şöhrete kavuşmasını sağladığını ileri sürer. Bentham'ın uluslararası planda devlet adamları ile ahlak ve siyaset yazarları üzerindeki etkisine dikkat çeken Whewell, kendi kuşağı üzerinde bu kadar etkili olabilen başka bir figür olmadığını ifade ederek Bentham'a hakkını teslim etmeyi de ihmal etmez. Bu nitelikleri haiz olmasına rağmen Bentham'ın

9 Whilliam Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England* (London: John W. Parker, 1852), 208.

10 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 188.

11 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 204.

sistemindeki tutarsızlıkları giderme noktasındaki isteksizliği ise Whewell'in hayretine neden olur.¹²

Bentham'ın sisteminin özgünlüğüne yönelik yapmış olduğu ikinci tespitle ilgili olarak ise Whewell, Bentham'ın sisteminin diğer faydacı düşünürlerden özellikle de William Paley (1745-1805)'in sisteminden çok da farklı olmadığını iddia eder. Söz gelimi, Paley'in sistemi temelde fayda kavramına dayanır. Paley, insan mutluluğunun hazlardan müteşekkil olduğunu, hazlar arasında yalnızca niceliksel bir ayrıma gidilebileceğini, niteliksel ayrımın mümkün olmadığını iddia eder. Bentham'ın görüşlerinin bunlardan çok da farklı olmadığını iddia eden Whewell, dikkate değer belki de tek farklılığın hazların niceliksel ayrımı hususunda olduğunu ileri sürer. Buna göre Paley hazların niceliksel iki şarta (süre ve yoğunluk) bağlı olarak ayrıma tabi tutulabileceğini söylediği yerde Bentham bu iki şarta beş şart (kesinlik-belirsizlik, yakınlık-uzaklık, doğurganlık, saflık ve kapsam)¹³ daha ekleyerek bu şartların sayısını yediye çıkarır. Fakat Whewell'e göre bu farklılık da genel şemada önemli bir değişiklik oluşturmaz. Bununla birlikte Whewell, Bentham'ın sisteminin Paley'inkine nazaran çok daha sistematik olduğunu da kabul eder. Ancak nihai olarak Whewell için Bentham'ın sisteminin özgünlüğünden bahsetmek çok da mümkün değildir.¹⁴

Bu genel tespitlerden sonra Whewell, Bentham'ın sistemine odaklanır. Bu kez hedefinde ilk olarak Bentham'ın sistemini inşa ederken rakiplerine karşı takındığı tavır ve kullandığı yöntem vardır.

1.1 Bentham'ın Muhaliflerine Yönelik Yaklaşımına İlişkin Eleştiriler

Whewell'in, genel olarak Bentham'la ilgili en rahatsız olduğu nokta onun muhaliflerine karşı takındığı adaletten uzak tavrıdır. Bu tavrın Bentham'ın alışkanlığı¹⁵ olduğunu iddia eden Whewell, bu alışkanlığından mütevellit Bentham'ın kendisini daima haklı gördüğünü, muhataplarına küçümseyici ve müstehzi bir biçimde yaklaştığını savunur. Ona göre benimsediği bu tutumun doğal bir sonucu olarak Bentham, rakiplerinin argümanlarını çarpıtır, argümanlarında kastedilmeyen anlamlar çıkarır. Muhaliflerin eserlerinden okunmaya değmez eserlermiş gibi bahseder ve bu eserlerden nadiren alıntılar yapar. Kendisini diğer düşünürlerden üstün gördüğü için onlar adeta adil davranılmaya layık değildirler. Muhaliflerinden ne zaman bahsetse onlara üst perdeden nutuk çeker. Onlara karşı coşkun ve üretken bir dil kullanır, tabii ki olabildiğince az adil biçimde.¹⁶

12 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 188.

13 Bentham, "An Introduction to Principles of Morals and Legislation", 1/16.

14 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 209.

15 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 202.

16 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 194.

Whewell, bu ağır eleştirilerinin doğruluğunu ve haklılığını Bentham'ın temel eseri *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (1789)¹⁷ da görmenin mümkün olduğunu iddia eder. Bentham *IPML*'de kendi ilkesi olan fayda ilkesinin alternatifi olabilecek iki ilkedен bahseder: (1) Çilecilik İlkesi (*The Principle of Ascetism*), (2) Sempati İlkesi (*The Principle of Sympathy*).¹⁸ Whewell, ilk ilkenin bir eylemi ahlaki olarak insanların mutluluğunu azalttığı oranda onayladığını, mutluluğu artırdığı oranda da reddettiğini; ikinci ilkenin ise bir eylemi ahlaki olarak onaylayıp onaylamamayı failin kendisine bıraktığını söyler. Buna göre fail eylemi onaylarsa eylem ahlaki olarak doğru, onaylamazsa ahlaki olarak yanlıştır. Fail bu noktada tek yetkili karar merciidir ve aldığı bu karar için daha ileri herhangi bir gerekçelendirmeye de ihtiyaç yoktur.¹⁹

Bentham'ın bahsettiği bu iki alternatif ilkeyi kısaca bu şekilde ifade edilebileceğini söyleyen Whewell, burada Bentham'ın söz konusu ilkeleri savunan ahlakçılara büyük haksızlık yaptığını düşünür. Ona göre bu ilkeleri bu şekilde sunmak, söz konusu ilkelerin karikatürü olarak bile kabul edilemeyecek kadar fantastik ve abartılmış bir sunumdur. Çünkü hiçbir ahlak düşünürü bir eylemi sırf mutluluğu artırdığı için ahlaki olarak yanlıştırmaz, hiç kimse böylesi komik bir ilkeyi savunmaz. Whewell'e göre Bentham burada tıpkı yukarıda anlatıldığı gibi, kendi ilkesine alternatif olabilecek ilkeleri savunan ahlakçıları komik duruma düşürmeye çalışmaktadır. Zira ona göre böylesi bir tasnifin ve sunumun başka hiçbir açıklaması olamaz.²⁰

Eleştirisini biraz daha derinleştiren Whewell, Bentham'ın bu iki ilkeyi ortaya koyarken nasıl çarpıttığını inceler. Whewell, ilk olarak çilecilik ilkesiyle başlar ve Bentham'ın ifade ettiği şekliyle "bu ilkeyi hangi düşünürler savunur?" diye sorar. Bentham, ilkeyi ortaya koyarken herhangi bir isim vermez ancak Whewell'e göre onun kullandığı ifadelerden muhatapların Stoacılar ile dini çileciliği savunan düşünürler (*religious ascetics*) olduğu anlaşılır. Bu suçlamalar karşısında Stoacı düşünürleri savunmanın bir zaman kaybı olacağını düşünen Whewell doğrudan çilecilik yanlısı düşünürlere odaklanır. Bentham'a göre çileciliği savunan bu düşünürler, kendilerine acı veren eylemlerin peşinden giderler ve ahlaki olarak bu eylemleri olumlarlar. Çileciler kendi ruhlarının iyiliği için bedenlerine öldüresiye acı çektirirler. Yaşadıkları top-

17 Bundan sonra bu esere *IPML* olarak atıfta bulunulacaktır.

18 Bentham, "An Introduction to Principles of Morals and Legislation", 1/4-6; Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 202. Bu noktada bir hususu ifade etmek gerekir. İkinci ilke *IPML*'de Sempati ve Antipati İlkesi (*the Principle of Sympathy and Antipathy*) olarak geçer. Aşağıda göreceğimiz üzere Mill, bunu bir hata değil kasten yapılan bir çarpıtma olduğunu düşünür.

19 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 202.

20 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 202-203.

lumdaki siyasi, ekonomik, ahlaki sorunlarla ilgilenmezler ve toplumu düzeltmek için hiçbir çaba sarf etmezler.²¹ Whewell, Bentham'ın bu sunumunu son derece tarafgir ve adaletten uzak bulur.²²

Whewell, Bentham'ın aynı tarafgirliği diğer ilke olan Sempati ilkesine dair sunumunda da sürdürdüğünü belirtir. Bentham'ın sunumu ile ilgili olarak "Bir eylemin ahlaki olarak sırf faile öyle geldiği için onaylanması ya da onaylanmaması ve failin eyleme yönelik yargısının gerekçesi olarak failin şahsi görüşünün yeterli kabul edilmesi nasıl mümkün olabilir?", "Bu tür bir yanlış sunumla bir ahlak teorisi nasıl bir avantaj sağlayabilir?" sorularını yönelten Whewell, bu ilkenin sunumunda da çilecilik ilkesindeki gibi sınırsız bir abartıyla karşı karşıya olduğumuzu ilan eder.²³ Whewell, Bentham'ın Sempati ilkesine aslında "Kapris İlkesi (*The Principle of Capris*)" denmesinin daha uygun olacağına ilişkin görüşünün²⁴, onun muhataplarına yaklaşımını çok iyi yansıttığını belirtir. Whewell'e göre rakip bir ilkeye bir düşünürün böylesi bir ad vermesi, bu düşünürün söz konusu ilkeyi anlayamadığının net ifadesidir. Birbirlerini anlayamayan düşünür ya da ekollerin birbirlerini kaprisli olarak nitelendirmelerinin alışlagelmiş bir durum olduğunu belirten Whewell, muhaliflere karşı bu tür küçümseyici bir tavırla yaklaşmanın aslında onlarla tartışmaktan kaçmanın, bir diğer ifadeyle tartışmaya girecek kapasiteye sahip olmamanın bir işareti olduğunu savunur. Ona göre eğer bir kimse uzun, dakik ve dikkatli akıl yürütmeler yapan yazarları tıpkı Bentham'ın yaptığı gibi "kaprisli" olarak nitelendirirse, bu kişi kendi düşüncelerine karşı aptalca (*fatuous*) bir özgüven besliyor ve okuyucularından da bu tavrına saygı bekliyor demektir.²⁵

Whewell, Bentham'ın rakip teori ve düşünürlere karşı takındığı bu üstenci bakış açısı ve kibrinin, muhaliflerindeki doğruları görmesini engellediğini savunur. Bir başka deyişle Bentham, halinden memnun olmanın verdiği sarhoşlukla diğer teorileri görmezden gelmiştir. Çünkü Whewell'e göre onun tek amacı insanların eylemleri için nihai bir temel bulmaktır ve Bentham haz-acı ile söz konusu bu temeli bulduğuna inanmıştır. Bentham bu temele o kadar güvenmiştir ki teorisini çürütmek isteyen kişilerin bile zorunlu olarak kendi ilkesini kullanmak zorunda olduklarını iddia edecek kadar ileri gitmiştir.²⁶

Whewell'in bu eleştirileri karşısında Mill'in tavrı beklenildiği gibi olumsuzdur. Mill, Whewell'in Bentham'a haksızlık yaptığını ileri sürerek, onu bahse konu iki ilkeye dair Bentham'ın ne yapmaya çalıştığını anlamamakla

21 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 203; Bentham, "An Introduction to Principles of Morals and Legislation", 1/4-5.

22 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 204.

23 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 205.

24 Bk. Bentham, "An Introduction to Principles of Morals and Legislation", 1/7.

25 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 206.

26 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 229.

suçlar. Mill'e göre Bentham'ın amacı sadece muhaliflerinin ilkelerini tartışmak değildir, aynı zamanda bu ilkelerin içerimlerini, sistem içi yansımalarını da ortaya koymaktır. Bu bağlamda Bentham kendisine ana rakip olarak ortaya çıkardıkları sonuçlardan bağımsız biçimde hazzın ya da acının kendinde iyi ya da kötü olamayacağını iddia eden düşünürleri ve sistemleri seçmiştir.²⁷

Mill, ilk olarak Whewell'in çilecilik ilkesi üzerinden yaptığı eleştirilere cevap verir. Mill'e göre Whewell, çilecilerle ilgili olarak ne söylerse söylesin Bentham bu konuda haklıdır. Mill, gerçekten de çilecilerin işkence, dünyadan el-etek çekmek gibi eylemleri sırf kendinde iyi olarak kabul ettiklerini ve bu pratikleri herhangi daha yüksek bir amaca ulaşmak için araç olarak da benimsemediklerini düşünür. Ona göre bu noktada çilecilerin bu dünyada ya da görünmez bir tiranın yönettiği bundan sonraki dünyada ödül ya da ceza beklentilerinin de durumu değiştirmedeğinin altını özellikle çizer. Çünkü bu dünya göz önüne alındığı sürece, çilecilerin doktrini acının peşinden gidilmesini, hazdan kaçınılmasını salık veren bir teoridir. Bu noktada Mill, Stoacı düşünürlerin tavırlarını daha itidalli bulur. Zira onlar tabiri caizse yolun yarısında durmuşlar ve çileciler gibi acının iyi, hazzın kötü olduğunu kabul etmemişler, fakat bunun tersini yani hazzın iyi, acının kötü olduğunu da söylememişlerdir. Mill, Bentham'ın çilecilik ilkesi ile ilgili olarak dikkat çektiği noktanın burası yani bu düşünürlerin hazzın iyiliğini acının kötülüğünü kabul etmemeleri olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla Mill'e göre söz konusu bağlam göz önüne alındığında hem Stoacıların hem de çileci düşünürlerin Bentham'ın yaptığı şekilde çilecilik ilkesi altında toplanmaları son derece adildir. Çünkü onlar daha üstün bir ilkeyi reddetmişler, fayda temelli standardı inkâr etmişlerdir.²⁸

Mill, ikinci olarak Whewell'in sempati ilkesi üzerine eleştirilerine odaklanır. Buradaki ilk itirazı Whewell'in ilkeyi sunumuna yöneliktir. Çünkü Whewell, bu ilkenin adını okuyucuya kasten eksik aktarmıştır. Hâlbuki ilkenin adı "Sempati İlkesi (*the Principle of Sympathy*)" değil, "Sempati ve Antipati İlkesi (*the Principle of Sympathy and Antipathy*)" dir. Mill'e göre Whewell, burada "antipati" kavramını kasten çıkarmış ve okuyucuda yanlış bir algı oluşturmak istemiştir.²⁹

Mill'e göre Bentham bu ilke altında, hazzın iyiliğini, acının kötülüğünü kabul etmekle birlikte, haz ve acının eylemlere ilişkin yargulamalarda bir değer taşımadığını iddia eden düşünürleri toplamıştır. Bu düşünürler sadece kendi yargılarını genellemekle kalmazlar, kendilerine ve diğer insanlara karşı kendi yargıları için temel olabilecek herhangi bir şey de ileri sürmezler.

27 John Stuart Mill, "Whewell on Moral Philosophy", *The Collected Works of John Stuart Mill*, ed. John M. Robson (Toronto: University of Toronto Press, 1969), 10/176.

28 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/176.

29 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/175.

Çünkü bu düşünürlerin hepsi, ahlaki yargılarının gerekçesi olarak kendi duygularını gösterirler ve bu, onlar için kendinde bir neden, yeterli bir gerekçelendirilmedir. Mill, Bentham'ın bu tasnifte Whewell'in iddia ettiği gibi, insanların eylemleri daima eğilimlerine göre onayladıklarını iddia etmez. Onun kastettiği şey, bu düşünürlerin kendi içsel doğalarında eyleme karşı bir duygu bulduklarını iddia etmeleri ve ahlaki yargıları için bu duygudan başka bir şey ileri sürmemeleridir. Mill'e göre Whewell ve onun benzeri düşünürler bu duyguların varlığını kabul ederler ve bu duygunun, insan doğasının bir parçası olduğu varsayımından hareketle evrensel geçerliliğe sahip olduğu iddiasındadırlar. Mill, tek bir kişinin şahsi yargısının evrensel geçerlilik iddiasını reddeder. Çünkü bu duygunun doğruluğu ya da yanlışlığı kanıtlanamaz. Yazan ya da konuşan kişi sadece kendisinin bilincindedir ve kendindeki bu duygunun aynısının karşısındaki insanlarda da bulunmasını beklemektedir. Bu düşüncenin ahlak alanında "Sezgici (Intuitionist) Okul" olarak bilindiğini belirten Mill, kimin "ahlak duygusu (*moral feeling*)"nun seçileceği konusunda oldukça hoşgörülü ve serbest olmakla suçladığı sezgici okulu, muhaliflerini görmezden gelmekle, bu duyguya sahip olmamayı barbarlıkla eş tutmakla, bu duyguya ancak belirli entelektüel gelişime ulaşmış kişilerin sahip olabileceğini iddia etmekle itham eder. Sezgici okula göre aynı standart, her çağ ve her toplumda değişmeden kalır. Özellikle zihinsel yetilerini geliştirmiş toplumlarda daha fazla olacak şekilde ve ülkelere göre sayıları değişiklik göstermekle birlikte, bireyler arasında en iyi ve en bilge insanda bu duygunun en üstün formunu bulmak mümkündür. Çünkü onlara göre genelde doğru ya da yanlışla yönelik duygulara müracaatı tam olarak beceremeyen bireyler daha çocukluklarından itibaren çevrelerinden aldıkları ya da alamadıkları eğitim nedeniyle yeterli entelektüel gelişimi sağlayamamış olan bireylerdir.³⁰

Mill'e göre, insanların çoğunun doğru olduğuna inandıkları ve bireylerin kendi güçleri nispetinde doğruluğuna kani oldukları şeylerin yanlış olabildiği inkâr edilemez bir gerçektir. Whewell ve onun gibi düşünen filozofların ileri sürdükleri bu duygular Mill açısından yapaydır. Çünkü bu duygular insanların içinde yetiştikleri toplumun birer üretimidir. Toplumlar gerek gelenekler yoluyla gerekse eğitim yoluyla kendi normlarını bireylere daha çocukluktan başlayarak dayatırlar. Mill, bunu tarladan buğdayın sökülüp yerine deve dikenini ekilmesine benzetir. Dolayısıyla ona göre Bentham'ın eleştirdiği şey, oldukça genel olan, insanlara dayatılabilen bir duygu üzerine ahlakın inşa edilmesidir. Bu açıdan Mill, harici bir standarda referansta bulunan bir ahlak teorisi ile insanın içsel doğasındaki bir standarda referansta bulunan ahlak teorisi arasındaki rekabetin, ilerlemeci ahlak ile durağan ahlakın rekabetine benzediğini savunur. İlki akli ve argümanı ön plana çıkarırken diğeri ise yüceltmeyi ve alışkanlığı ön plana çıkarır. Mill, durağan bir ahlak teorisinin son

30 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/178.

derece kötü bir ahlak teorisi olduğunu düşünür. Tıpkı, fizik alanında, toplumda ve siyasi yönetimde bu tür statükocu bir yaklaşım ne kadar kötü ise ahlak alanı için de bu tür ilerlemeyi reddeden teoriler son derece kötü ve işlevsizdir.³¹

Whewell'in eleştirilerine cevap vermekle yetinmeyen Mill, karşı saldırıya geçerek ona benzer eleştiriler yöneltir. Mill'in ilk eleştirisi, Whewell'in muhaptalarının ilkelerini ifade ederken çarpıtığına dairdir. Söz gelimi, Whewell, Bentham'ın teorisinin temel ilkesini okuyucuya "Davranışa ilişkin kural, eylemlerin ürettiği hazzın toplanmasıyla elde edilir." şeklinde aktarır. Oysaki ilkenin gerçek ifadesi "Davranışa ilişkin kural, eylemlerin ürettiği hazların ve acıların toplanmasıyla elde edilir." şeklindedir. Mill'e göre Whewell, okuyucunun algısını yönlendirmek için bu ilkenin tanımında kasten "acı" kavramına yer vermemiştir.³² Whewell'in bu noktadaki en büyük çarpıtması ise Mill açısından Bentham'ın görüşlerini ele alırken yaptığı eser seçimidir. Whewell, Bentham'ın görüşlerini ele alırken sıklıkla *Deontology*'ye müracaat etmiş ve bu eseri sanki Bentham'ın orijinal fikirlerini temsil eden bir eser olduğu intibasını oluşturmuştur. Bunu da *Deontology*'nin Bentham'ın ahlaka hasredilmiş tek eseri olduğunu ifade ederek yapmıştır. Mill, bu ifadenin aslında doğru olduğunu, gerçekten de Bentham'ın salt ahlaka ilişkin tek eserinin *Deontology* olduğunu kabul eder. Fakat burada işin ehlinin bildiği çok büyük bir sorun vardır ki bu da eseri Bentham'ın kendisinin yazmamış olmasıdır. Eser, Bentham'ın arkadaşı Bowering tarafından, ölümünden iki yıl sonra, bıraktığı notlardan hareketle oluşturulmuştur. Bentham, eseri hiç görmemiştir. Bu noktada Mill, kitaba Bentham'ın ahlaka dair görüşleri olarak bakanların, kitaptaki editör müdahalesini göz ardı ettiklerini düşünür. Mill, Whewell'in tüm bunları bilmesine rağmen yine de bunları göz ardı ettiğini ve esere ilişkin şu haksız yorumları yaptığını söyler: "Yanlış ifadelerin bu kadar açık, taraflı ve kör olduğunu fark etmek gereksiz görünmektedir... Bu tür yanlış yorumlamalar ve haksızlıklar Bentham ve öğrencilerinin alışılmış tarzındaki muhalefetleridir. Bu nedenle eserlerini incelerken bu durumu göz önünde bulundurmalıyız."³³ Mill, bunun yanlış olduğunu, Bentham'ın faziletinin ya da eksikliklerinin bizzat kendi yazdığı eserlerde aranması gerektiğini belirtir.

Mill'e göre düşünürlerin Bentham'ı takip etmesinin nedeni Whewell'in iddia ettiği gibi kör sadakat değil, Bentham'ın en büyük mutluluk ilkesi üzerinde ahlak sistemi inşa eden bir kurucu ve ilkeyi sistemleştiren ilk kişi olmasıdır. Öyle ki Bentham, bu ilkenin doğrudan ve dolaylı tüm yansımalarını açık

31 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/179.

32 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/172.

33 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/175; Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 200.

hale getiren, yalnızca fayda kavramından hareket ederek ikincil ilkelere ulaşan ve bunları tutarlı biçimde tikel ahlaki sorunların testi haline getiren ilk düşünürdür. Fayda temelli bilimsel bir ahlak teorisi Bentham'dan önce imkânsızken, Bentham bunu mümkün kılmış ve tamamen fayda üzerinde temellenen bir ahlaki şema inşa etmeyi başarmıştır.³⁴ Yeri gelmişken Mill, Whewell'in eleştirilerinde sürekli olarak Bentham'la birlikte "öğrenciler (*disciples*)" ifadesiyle kimleri kastettiğinin de anlaşılmadığını ifade eder. Çünkü Whewell'in kastettiği anlamda Bentham'ın hiç öğrencisi olmamıştır. Ancak ona göre Whewell, Bentham'ın sanki bir tarikatı varmış ve *Deontology* de bu tarikatın kutsal kitabıymış gibi bir tablo çizmektedir.³⁵

Tüm bunların neticesinde Mill, Whewell'in eleştirilerinin çok nadir olarak Bentham'a isabet ettiğini ifade eder. Aslında Mill, Bentham'ın sisteminin eleştirilmeye müsait birçok yönü olduğunu kabul eder. Fakat Whewell, anlaşıl-maz şekilde Bentham'ın sisteminin en güçlü noktalarını eleştirilerinin hedefi yapmıştır.³⁶

Whewell ve Mill'in iddialarına baktığımızda iki düşünürün de iddialarında haklılık payı olduğunu söylemek mümkündür. Whewell'in iddia ettiği gibi Bentham gerçekten muhaliflerine karşı son derece katı bir ön yargıya sahiptir. Bu ön yargının en büyük nedeni, Whewell'in de haklı biçimde ifade ettiği gibi, kendi ilkesine duyduğu güvendir. Bentham kendi ilkesinin doğruluğuna ve işlevselliğine o kadar inanır ki başka herhangi bir ilkeye müracaat etmenin gereksiz olduğunu düşünür. Zaten kendi ilkesine rakip olabilecek ilkelere yalnızca iki başlık altında toplaması da bu özgüvenin açık bir işaretidir. Tüm ahlak felsefesinde ortaya çıkmış teorileri yalnızca iki başlık altında toplamak kanaatimce son derece yanlış bir yaklaşımdır. Zira bu iki ilke altında toplanamayacak bir sürü ilkenin ve teorinin varlığı açıktır. Whewell'in bu ilkelere Bentham'ın karikatürize ederek sunduğuna ilişkin eleştirileri de son derece haklı eleştirilerdir. Fakat Whewell'in *Deontology*'yi temel ahlak eseri olarak okuyucuya duyurması, faydacılığın başarısının ilkenin işlevselliğinden ziyade Bentham'ın takipçilerinin kör sadakatinden ileri geldiğine ilişkin iddialarına Mill'in cevapları oldukça yerinde ve haklı tepkilerdir. Özellikle Whewell'in Bentham ve öğrencileri arasında var olduğunu iddia ettiği kayıtsız şartsız kör bağlılık, faydacılık tarihini bilenler için yanlışlığı son derece açık bir iddiadır. Bentham'ın hiçbir zaman Whewell'in iddia ettiği gibi tarikatvari bir okulu olmamıştır. Hatta ahlak alanında bir Bentham ekolünün varlığından bile bahsetmek çok mümkün değildir. Bentham'ın öğrencisi olarak adlandırılmaya layık en önemli düşünür Mill'dir. Fakat Mill de açık biçimde öğrenci-talebe ilişkisini reddeder. Öyle ki Mill, Bentham'a yönelik oldukça

34 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/173.

35 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/175.

36 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/174.

sert eleştiriler içeren iki makale dahi kaleme almıştır: “Remarks on Bentham’s Philosophy (1833)” ve “Bentham (1838)”. Mill, bu makalelerde genel olarak faydacılığın 19. yy’daki olumsuz algısının nedeni olarak Bentham’ın kuru ve sert yaklaşımını gösterir. Bu noktada sisteme bağlı kalmakla beraber Mill, teoride önemli değişiklikler de yapmıştır. Bu değişiklikler oldukça radikaldir ve hatta bu değişiklikler nedeniyle Mill’in faydacı bir düşünür olarak nitelendirilemeyeceğine dair iddialar dahi gündeme gelmiştir.³⁷ Dolayısıyla Bentham’ın Whewell’in bahsettiği türden takipçileri varsa bile bu kişilerin teorinin ahlak alanındaki başarısında ya da gelişiminde iddia edildiği gibi herhangi ciddi bir katkıları yoktur. Buna karşın Mill’in Whewell’e yönelttiği çarpıtma iddiaları da haklı gibi görünmektedir. Zira gerçekten de Whewell, faydacılıkla ilgili olarak sürekli haz kavramını öne çıkarmakta ve acı kavramını gizlemektedir. Sempati ve Antipati ilkesini yalnızca Sempati İlkesi olarak okuyucuya sunması, faydacılığın temel ilkesini tanımlarken haz kavramına yer verirken acı kavramına yer vermemesi, Mill’in algı oluşturma iddialarını güçlendirmekte, Whewell’in bölümün başında iddia ettiği tarafsız ve adil olma sözü ile ilgili şüpheler uyandırmaktadır.

1.2 Haz ve Acı Üzerine Ahlak Teorisi İnşa Etmenin İmkânına Yönelik Eleştiriler

Whewell, insanların sürekli biçimde eylemlerine yönelik ahlaki yargılarda bulunduğunu ifade eder. Ona göre bu durum insanın ahlaki bir varlık olmasının sonucudur. Ancak insanın ahlaki bir varlık olmasının nedeni haz ve acıya duyarlı olması değildir. Çünkü eğer insanın ahlaki bir varlık oluşunun nedeni haz ve acıya olan duyarlılığı olsaydı, haz ve acıya duyarlı olan hayvanların da birer ahlaki varlık olarak telakki edilmeleri lazım gelirdi. Oysaki Whewell’e göre hayvanlar iyi ve kötü fikrine sahip değildir, bu nedenle hayvanların eylemleri ne ahlakidir ne de gayri ahlakidir. Fakat bununla birlikte Whewell’e göre insanların hayvanlara karşı eylemleri ahlakın konusudur. Bu bağlamda insana eziyet nasıl bir reziletse, hayvanlara eziyet de rezilettir. Ancak Whewell’e göre bir insanın hemcinslerine yönelik davranışı ile hayvanlara yönelik davranışı farklı şekilde değerlendirilmelidir. Çünkü biz diğer insanlarla insanlık bağı ile bağlyken, hayvanların kendi arasında ya da insanların hayvanlarla bu tür bir bağı yoktur. Bu nedenle Whewell, insanların hazzı ile hayvanların hazzının kategorik olarak ayrı olduğunu ve insan hazzının her hal ve durumda hayvan hazzına kategorik bir üstünlüğe sahip olduğunu savunur. Fakat insanın ahlaki varlık oluşunu akli doğasına değil de haz ve acı

37 Mill’in teoride yaptığı söz konusu değişiklikler için bk. Metin Aydın, “Mutlu Budala mı Mut-suz Sokrates mi: John Stuart Mill’in Ahlak Teorisinin Faydacı Karakteri ve Hazları Tasnifi”, *Kutadgu Bilig Dergisi* 35 (2017), 121-148.

duygusuna indirgeyen faydacılık Whewell'e göre bu kategorik ayrımı reddeder ve bazı durumlarda domuzların ve geyiklerin hazzını insanların hazzına tercih etmeyi bir ödev haline getirebilir. Bir başka ifadeyle hayvanların hazzının insanların hazzının toplamına baskın olduğu durumlarda hayvanların hazzını seçmek faydacılığa göre ahlaki görev haline gelir.³⁸

Whewell, yaptığı bu çıkarımın adil bir çıkarım olduğunu, herhangi bir abartı içermediğinin altını özellikle çizer. Ona göre zaten Bentham da bu çıkarımı destekler. Zira Bentham şöyle der:

İslam dini ve Gento [Hind] dininde de hayvan krallığının geri kalan kısmının çıkarlarının aynı dikkate mazhar olduğu görülür. Evrensel olarak hayvanlar niçin insanlar kadar, duyguya sahip olma açısından eşit muameleye tabi olmasınlar ki? Çünkü karşılıklı korku üzerine işleyen yasalar daha az akla sahip olan hayvanların duygularının insanlarınki kadar dikkate alınmasına izin vermez. Niçin olmasın? Hiçbir gerekçe ileri sürülemez... Hayvanların geri kalanlarının bir tiranın eliyle alınamayacak olan haklara sahip olacağı günler gelecektir. O gün geldiğinde, duygulu bir varlığı bir işkencecinin merhametine terketmek için ayakların sayısının, derilerin kalınlığının, kuyruk sokumu kemiğinin yeterli nedenler olmadığını farkına varılacaktır... Buradaki asıl mesele hayvanların düşünüp düşünemedikleri ya da konuşup konuşamadıkları değil, acı çekip çekmedikleridir.³⁹

Whewell, Bentham'ın bu ifadelerini önemli görür. Çünkü Bentham'ın sisteminin temeli olan "en büyük mutluluk" ilkesi, insanları hayvanlar âlemi içerisinde değerlendirir. Whewell, bu durum nedeniyle ilkenin aslında "hayvanların en büyük mutluluk" ilkesi olması gerektiğini ileri sürer. Ona göre Bentham'ın hazlar arasında yalnızca niceliksel temelde bir ayrıma gidilebileceği fikri de bu yaklaşımı destekler. Buna göre faydacılık asla bir insan ile hayvanın hazzı arasındaki ayrımı temellendiremez. Dolayısıyla Benthamcı sistemde insanın hazzı ile hayvanın hazzı birbirine denktir.⁴⁰

Whewell, ortaya çıkan bu tabloda "Böyle bir haz anlayışına sahip teoriyi bir insan niçin eylemleri için rehber edinmelidir?" sorusunun anlamlı hale geldiğini savunur. Çünkü burada eğer kedi, köpek, domuz, hatta pireler ve bitlere sayılarından ötürü daha fazla değer veren, bu hayvanlar uğuna insanların hazlarının feda edilmesi gerektiğini salık veren bir ilke karşımızda durmaktadır. Whewell, bu tür bir yaklaşımın Doğu dünyasındaki kişiler tarafından hoş karşılanacağını savunur. Çünkü ona göre Doğu'daki insanlar, hazzı iyi görmedikleri gibi insan ile hayvanlar arasında sırlı bir birliktelik olduğunu ve onların acıdan kurtarılması gerektiğine inanırlar. Whewell, her ne olursa olsun tüm durumlarda insanların hazzını artırmamız gerektiğini ifade eden

38 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 223.

39 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 224; Bentham, "An Introduction to Principles of Morals and Legislation", 1/143. Alıntı kısaltılmıştır.

40 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 224.

ilkenin kendinde açıklığının (*self-evident*) makul olduğunu kabul etmekle birlikte, işin içine hayvanlar dâhil edildiğinde bu makuliyetin ortadan kalktığını iddia eder. Böyle bir ilke ona göre bir ahlak sistemine temel olmak bir yana, insanlardan onay dahi alamayacaktır. Eğer bu ilkenin insanlar tarafından kabul edilmesi talep ediliyorsa, bu talep için makul bir gerekçe ortaya konulmalıdır. Fakat Whewell, bu görevin Benthamcı sistemin asla başaramayacağı bir görev olduğunu düşünür.⁴¹ İnsanlarla birlikte vahşi hayvanlar da dâhil tüm canlıların hazzını dikkate almamızı ve bunun dışında kalan tüm her şeyi göz ardı etmemizi dikte eden böylesi bir teorinin kabulü Whewell için mümkün değildir. Çünkü ortada ilkenin kabulünü sağlayacak bir neden yoktur. Whewell'e göre aslında Bentham'ın insanlara bir neden sunmak gibi bir derdi de yoktur. Whewell, bu ilkenin uygulanması mümkün olmayan, bir çocuğun bile dikkate almayacağı saçma bir ilke olduğu konusunda emindir. Zira bu sistemde insanın, bir keçi ya da köpek yavrusu kadar değeri yoktur.⁴²

Mill, Whewell'in eleştirisini cevaplamadan önce ilk olarak Bentham'a bu konudaki saygısını şu şekilde sunar: "Bu saygın öngörü 1780 yılında yapılmıştır ve yasalarda hayvanlara zulme karşı görülen ilk düzeltmeden yaklaşık elli yıl önce dile getirilmiştir."⁴³ Mill, bu saygın öngörünün Whewell'in gözünde mutluluk ahlakının saçmalığının kanıtı haline dönüşmüş olmasından şikâyet eder. Çünkü Whewell'e göre ahlaki ödevler sadece kendimize ve hemcinslerimize yönelik olmalıdır.⁴⁴

Mill, bu noktada savunmayı bırakır ve karşı saldırıya geçerek, Whewell'in ahlak anlayışının en zayıf noktalarından birine odaklanır: "Köleliğin Meşruiyeti". Mill, Bentham'ın ilkesinin ancak bir köle devleti olan Amerika (*The Slave States of America*) için tolere edilemez bir ilke olabileceğini iddia eder. Çünkü Amerikalılar da tıpkı Whewell'in hayvanlara yaklaşımına benzer bir tarzda beyazların hazlarının artırılmasını onaylarken, siyahlarınkinin artırılmasına karşı çıkarlar.⁴⁵

Mill, Whewell'in fayda ilke için kullandığı "insanların çoğu açısından [tolerans gösterilemez ... bir ilkedir]"⁴⁶ ifadesindeki "insanlar"ın kendi dönemindeki modern insanlar değil ancak beş yüz yıl önce yaşamış olan feodaller olabileceğini savunur. Zira onlar zamanında da birkaç soylunun hazzı karşısında yüzlerce serfin hazzının herhangi bir önemi yoktu. Mill'e göre, Whewell'in ahlak için önerdiği standart dikkate alınırsa köle efendileri ve soyluların son derece haklı oldukları kabul edilmelidir. Çünkü onlar kendilerinin birbirlerine "kardeşlik" bağı ile bağlı olduklarını düşünüyorlardı, ancak

41 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 225.

42 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 226.

43 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/186.

44 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/186.

45 Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 187.

46 Bk. Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*, 226.

bu bağ köleleri ve siyahları kapsamıyordu. Mill'e göre eğer ahlaki meselelere ilişkin bir duygu doğruysa bu duygu doğaldır ve bunlar gerekçelendirilebilir. Entelektüel gelişimde belirli bir noktaya ulaşmak kadar insanlara doğal ve evrensel gelen bir şey yoktur. Bu belirli nokta diğerlerinin haz ve acılarının en az kendimizinkiler kadar dikkate alınmasıdır. Mill'e göre Whewell'in benimsemiştiği bu bencil yaklaşımdan hareketle hayvan haklarını ele alması tutarsızdır. Mill, "İnsanlara haz veren fakat hayvanlara insanlara verdiği hazdan çok daha fazla acı veren bir uygulama ahlaki midir?"⁴⁷ diye sorar. Ona göre insanlar kafalarını bencillik bataklığından kaldırdıkları oranda, bu eyleme tek bir ses halinde asla "ahlaki" diyemeyeceklerdir. "O halde", der Mill, "bırakalım fayda ilkesi bu eylemleri sonsuza kadar kınasın."⁴⁸

Whewell, Mill'in bu eleştirilerin cevabını *Elements*'in "Supplement" kısmında verir. Burada verdiği cevapta ilk pozisyonundan geri adım atmıyan Whewell, benzer gerekçeleri tekrarlayarak fakat bu kez eleştiriler doğrultusunda bunları daha da detaylandırarak *Lectures*'taki pozisyonunu tahkim etmeye çalışır.

Whewell, ahlaki bir temel elde etmek için domuzların ve kazların hazlarının karşısına insanların hazlarının konulmasının insanoğlunun genel duygularına ters olduğunu bir kez daha yineleme ihtiyacı hisseder. Ona göre tek başına bu durum bile ilkenin reddi için yeterli bir sebeptir. Whewell, faydacı teoriden insanların hazlarının yanına hayvanların hazlarının da dikkate alınması için bir neden talep eder. Burada bir nedene ihtiyaç vardır, çünkü insan hazzının yanına hayvanların hazzının da konulması durumunda ilke kendinde açıklığını yitirir. İlke insanlar için kabul edilemez bir hal alır. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi bazen insanların mutluluğu bitler, pireler, kediler, köpekler için feda edilmek durumunda kalınabilir.⁴⁹

Bununla birlikte Whewell, hayvanların ahlaki fail olamasalar bile ahlaki nesnelere ilişkin görüşünü detaylandırır. Buna göre hayvanlara zulmetmek insanlara zulmetmek kadar kötüdür. Sinekleri öldürmekten zevk alan birisi zalim bir tirandır. Ona göre Tanrı hayvanları da haz ve acıyı duyumsayacak şekilde yarattığı için doğal olarak dindar bir insanın gereksiz yere hayvanlara acı vermektan kaçınması gerekir.⁵⁰ Ancak Whewell, tüm bunların başka bir şey, hayvanların hazları ile insanların hazlarını denk tutmanın başka bir şey olduğunu belirtir. Çünkü sadece insan ahlaki bir varlıktır. Zira sadece insan eylemlerine ilişkin kurallar tasavvur edebilir, eylemlerine

47 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/187.

48 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/187.

49 William Whewell, *Elements of Morality* (Cambridge: Deighton, Bell and Co, 1864), 592.

50 Whewell, *Elements of Morality*, 593.

ahlaki olarak değer biçebilir. Bu nedenle ahlaki kuralların amacı ve hedefi insanın insanla olan ilişkisini düzenlemektir. Bu ilişkide insandan hemcinsleri için talep edilen merhametin hayvanlar için de talep edilmesi doğaldır.⁵¹

Whewell, hayvanların ahlaki varlıklar olamamasının bir diğer nedeni olarak da “hak”lara sahip olamamalarını gösterir. Ona göre yalnızca insanlar haklara sahip olabilir. Çünkü haklar insanın insanla olan ilişkisinin bir ifadesidir. Haklar kişiliklere atfedilir, oysaki hayvanlar “kişi (*person*)” değildir, tam tersine haklar söz konusu olduğunda hayvanlar “şey/eşya (*thing*)”dır. Şüphesiz şeyler de eylemin nesnesi olabilirler ama bu onları hak sahibi yapmaz. Bu nedenle Whewell’e göre “hayvan hakkı (*animal rights*)” diye bir şey mümkün değildir. Bunun olabilmesi için haklara ilişkin tüm doktrin değişmelidir. Whewell, hak kavramının hayvanlar için ancak “Hayvanlara iyi ve nazik davranmak doğrudur.” anlamında kullanılabileceğini söyler. Tıpkı, “Barbar kavimlerin medeni kavimlerden medeniyet öğrenme hakları vardır.” dediğimizde, bu ifadede kastettiğimiz anlamda bir haktan bahsedilebilir. Burada herhangi hukuki bir yaptırımdan söz edilemez. Hukuki anlamda mesela, “Atların çok çalışmama hakkı vardır.” demek tüm şemayı alt-üst etmek anlamına gelecektir. Bununla birlikte bazı ülkelerin yasalarında “Atlara aşırı yük yüklemek ve işkence etmek yasaktır.” gibi kanunların bulunması, atlara hukuki bir hak vermez, sadece bu ülkedeki insanların iyi ve duyarlı karakterlere sahip olduğunu gösterir. Tıpkı kötü eylemlere karşı olan yasaların o ülkenin insanların ahlaki yapısını yansıtmaya çalışması gibi. Bu nedenle söz konusu yasalar, ülkenin ahlaki eğitimini açıkça göstermeyi amaçlar ki bu da yasanın zorunlu ve uygun amacıdır. Fakat bu durum asla bireylere tanıdığı gibi insan dışındaki varlıklara hukuki bir hak tanımaz.⁵²

Bu noktada Whewell, Mill’in hayvanlara ilişkin yaklaşımının beyaz ve siyah insanlara da uygulanabileceği şeklindeki eleştirisini ise kabul etmez. Çünkü durum burada hayvanlarınkinden daha farklı bir bağlamdadır. Whewell’e göre beyazlar da siyahlar da insan olma açısından aynı temele dayanırlar. O, kendi ahlak şemasının beyaz siyah ayırt etmeksizin tüm insanları kapsadığını ancak hayvanların hazlarını yükseltmek için insanların hazlarının feda edilmesini ahlaki olarak doğru bulmadığını belirtir. Whewell, kendi sisteminin insana yaraşır şekilde acıyla karşılaşsa bile insan erdemli davranışı yapmasını salık verdiğini, bu tür erdemli insanların da zaten hayvanlara iyi davranacağını iddia eder.⁵³

Günümüz toplumlarının en önemli gündemlerinden biri olan hayvan hakları üzerinden bu tartışmaya baktığımızda insanların birçoğunun Bentham’ın

51 Whewell, *Elements of Morality*, 593.

52 Whewell, *Elements of Morality*, 593.

53 Whewell, *Elements of Morality*, 594-595.

tarafında yer alacağını söylemek makuldür. Zira, Whewell'in insanlar ile hayvanlar arasındaki yapmış olduğu kategorik ayrım ve ahlak ile hukuk arasında kurduğu ilişkiden hareketle hayvanların haklara sahip olamayacağını söylemesi bugün kendisine çok fazla taraftar bulması beklenmeyen bir yaklaşımdır. Özellikle Whewell'in durumu dramatize etmek için seçtiği domuz, bit, pire, vb. gibi hayvan isimleri retoriğe dayalı bir girişim olarak, faydacılığı yermek ve kendi iddiasını güçlendirme amacı gütsen de başarılı olduğu söylenebilir. Faydacılığın ahlaki, haz ve acı üzerine kurgulaması sayesinde insanların hazları ile hayvanların hazları arasındaki kategorik ayrım imkânı ortadan kalkar. Bu kategorik ayrım imkânı olmadığında da ahlaki karar alma süreçlerine hayvanların hazlarının dâhil olması da son derece doğaldır ki Mill de bu noktayı başarılı biçimde vurgulamıştır. Zaten Bentham fayda ilkesini tanımlarken zaman zaman "insan" kavramı yerine "duygulu (*sentient*) varlık" kavramını kullanır.⁵⁴ Bu bağlamda ahlaki fail, fayda ilkesine göre eylemin sonuçlarını değerlendirirken yalnızca insanların değil duygulu tüm varlıkların haz ve acısını dikkate almalıdır. Faydacılığın bu yaklaşımı günümüzdeki hayvan hakları ile ilgili tartışmaların temel argümanlarını oluşturmaktadır. Bu noktada özellikle çağdaş faydacı düşünürlerden Peter Singer (1946-)'in hayvan hakları konusundaki çalışmaları son derece önemlidir.

Girişte de dile getirdiğim üzere Mill, yalnızca Whewell'in eleştirilerine cevap vermez. Ayrıca Whewell'e ciddi eleştiriler de yöneltir. Bu bağlamda Mill'in WMP'si yalnızca bir savunu yazısı değil Whewell üzerinden ahlaki sezgiciliğin eleştirildiği de bir yazıdır. İşte makalenin ikinci bölümünde Mill'in Whewell'e yönelttiği örtük faydacılık eleştirisini ve Whewell'in bu eleştiriye verdiği cevabı ele alacağım.

2. Mill'in Whewell Eleştirileri

Mill, eleştirilerini dile getirmeden önce Whewell'in hakkını teslim eder. Ona göre Whewell, çalışmalarının önemi ve konu bakımından genişliği dikkate alındığında kendi döneminde bir eşi daha bulunamayacak bir düşünürdür. O, tarihçi, filozof, yasa yapıcı ve bilimin hemen hemen her alanında söz sahibi bir düşünürdür.⁵⁵ Fakat bununla birlikte Mill, Whewell'in diğer alanlarda gösterdiği başarıyı ahlak alanında gösteremediğini düşünür. Ona göre Whewell, ahlakla ilgili genel bir tavır olarak zorunlu doğruları ifade eden kendinde açık olan önermelerin kanıtsız olarak bilinebileceğini iddia eden bir düşünürdür. Bu görüş ahlaki tamamen olgusal zeminde ele alıp, bir bilim haline

54 Bk. Bentham, "An Introduction to Principles of Morals and Legislation", 1/36; Mill, "Utilitarianism", 10/214.

55 Whewell, *Elements of Morality*, 167.

getirme idealini benimseyen Bentham ve Mill'in asla kabul etmeyeceği bir tavırdır. Aslına bakılırsa Mill'in Whewell eleştirisinin temelini oluşturan nokta da burasıdır.

Mill'in Whewell'in ahlak alanında benimsediği bu görüşe ilişkin duyduğu rahatsızlığı onun temel ahlak eseri hakkındaki görüşlerine görmek mümkündür. *Elements*, Mill'e göre geleneksel yöntemlerle eğitim almış kişiler arasında kabul görmüş yaygın ahlaki fikirleri sistemleştirmek ve bunları tasnifini yapmaktan öteye gitmeyen bir eserdir. Bu anlamda eserde ahlak düşüncesi açısından en küçük bir fazilet aramak bile beyhudedir. Çünkü o, bu çalışmasında ahlaki meseleleri bulduğu gibi bırakmış ve nadiren derinlemesine analize girişmiştir. Mill'e göre eser adeta Whewell'in ahlaka dair kabul ettiği fikirlerin bir kataloğu gibidir ve eserde bu fikirleri doğrulamak için de en ufak bir gayret yoktur.⁵⁶

Mill, bu nedenlerden ötürü Whewell ile olan polemiginde *Elements*'e değil daha sonraki çalışması olan *Lectures*'ı kendisine temel aldığı ifade eder. Whewell, *Lectures*'da birçok Britanyalı ahlak filozofunun özellikle de ahlaka ilgili meselelerde sezgi benzeri içsel bir standart yerine harici bir standarda referansta bulunan düşünürleri ele alır. Mill'e göre, eserin bu içeriği, çalışmanın rakip teorileri eleştirmek için kaleme alındığının en önemli kanıtıdır. Mill, Whewell'i eleştirmesinin gerekçesini ise şöyle açıklar: "Kendisinin ortak fikirler için kötü olduğunu düşündüğümüz nedenler ileri sürdüğünü iddia ettiği sürece, bu nedenlere müdahale etmek için ortada çok fazla tahrik yoktu, fakat ahlaki fikirlerdeki herhangi bir gelişimin aranabileceği tek felsefi düşünme yöntemine yapılan saldırı, püskürtülmeliydi."⁵⁷

Mill, Whewell'in faydacılık karşıtı argümanlarının uzun uzadıya ele alınacak kadar güçlü argümanlar olmadığını düşünür. Fakat bununla birlikte o, bu argümanlara karşılık verilmesi gerektiğini çünkü zaman zaman güçsüz argümanların özellikle de konuya dair yeterli bilgisi olmayan insanlar üzerinde oldukça ikna edici olabileceğini ifade eder. Özellikle de bu argümanları dilendiren kişi şöhretli biriye, insanlar teorisinin bu kişinin anlattığı gibi olduğuna inanmaya oldukça meyyal olabilmektedirler. Mill, bu nedenlerden ötürü Whewell'in argümanları her ne kadar sorunlu olsa da onun faydacılığa dair yanlış anlama ve yorumlarını, fayda ilkesini ret girişimlerini ve fayda ilkesi olmaksızın bir teori inşa etme çabasını dakik bir incelemeyle ele aldığı belirtir. Nihayetinde Whewell'in bunların hepsinde de başarısız olduğunu kanıtladığını iddia eder.⁵⁸

56 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/169.

57 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/169.

58 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/200-201.

2.1 Whewell'in Örtük Faydacılığı

Mill, bu eleştiride Whewell'in *Elements*'inin üçüncü bölümüne odaklanır. Bölüm "Ahlak Kuralları Zorunlu Olarak Vardır (*Moral Rules Exist Necessarily*)" başlığını taşımaktadır. Mill'e göre Whewell, başlıktaki bu önermeyi insan doğasının bir yasası olarak kabul eder ve önermenin doğruluğu için herhangi bir kanıtı ihtiyaç duymadığını savunur. Fakat Mill, Whewell'in bu ifadesine rağmen, söz konusu bölümde önermeyi kanıtlamaya çalıştığını, daha da önemlisi kanıtlamada kullandığı argümanların ise fayda ilkesine dayandığını ileri sürer.⁵⁹

Whewell ilgili bölümde kısaca insan eylemlerinin en güçlü kaynakları arasında bazı arzuların yer aldığını ve bu arzuların tatmin edilmesinin insan yaşamı için son derece önemli olduğunu belirtir. Eğer bu arzular tatmin edilmezlerse, insanlar için güvenli bir yaşamdan bahsetmek mümkün değildir. Söz gelimi, toplumda mülkiyet mefhumu olmadığında insanların bir şeye sahip olma arzusu tatmin edilmemiş olarak kalır. Benzer şekilde evlilik olmazsa, barış, rahat ve huzur olmaz. Bahsedilen bu ve buna benzer arzular en azından belirli seviyeye kadar tatmin edilmediği sürece, toplum dengesiz, rahatsız ve huzursuz olacaktır. Dolayısıyla Whewell, toplum içerisinde bu tatminleri sınırlayacak ve yönlendirecek kurallar olması gerektiğini düşünür. Çünkü bu kurallar huzurlu bir toplumun zorunlu şartıdır.⁶⁰

Mill, Whewell'in ahlaki kuralların varlığına ilişkin bu yaklaşımının *Lectures*'teki pozisyonundan farklı olduğunu savunur. Çünkü Whewell, burada açık biçimde ahlaki kuralların amaçlarından, haz ve acı vericiliklerinden bahseder. Oysa ona göre bu yaklaşımı *Lectures*'ta görmek mümkün değildir. Mill, Whewell'in burada toplumun huzur ve refahını ahlaki kuralların varlığına bağlamasının ve bu gerekçelendirme üzerinden ahlaki kuralların varlığının zorunluluğunu iddia etmesinin çok açık biçimde faydacı bir pozisyon olduğunu iddia eder. Mill'e göre Whewell tıpkı faydacı teoriye mensup bir düşünür gibi, kuralların gerekli olduğunu çünkü insanların değer verdikleri şeyleri güvenlik altına almadıkça, onlara haz veren şeyleri korumadıkça, eylemde bulunurken birbirlerine güvenmedikçe toplumda huzurun olmayacağını, bireylerin mutlu olamayacaklarını söyleyerek açıkça faydacı gerekçeler ileri sürmektedir.⁶¹

Mill, buna ek olarak Whewell'in erdemlerin tanımlanmasında, tasnif edilmesinde ve bu erdemlerle uyumlu ödevlerin belirlenmesinde de faydacı gerekçelerden istifade ettiğini ileri sürer. Whewell, temel erdemler olarak yardımseverlik, adalet, doğruluk, saflık ve düzen erdemlerini sayar. Zira

59 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/192.

60 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/192; Whewell, *Elements of Morality*, 45, vd.

61 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/192.

Whewell “yardımseverlik”i, “tüm insanların iyiliğine duyulan arzu”; “adalet”i, “failin sahip olduğu şeye duyduğu arzu”; “doğruluk”u, “düşünce ile ifadenin birliği”; “saflık”ı, “ahlaki duygular ve akıl tarafından iştihanın kontrol edilmesi” ve “düzen”i de “içsel eğilimlerimizin ahlaki kurallar ve hukuki yasalarla uyumlu olması” olarak tanımlar.⁶² Mill, Whewell’in bu erdem tanımlarının açıkça faydacı tanımlar olduğunu iddia eder. Ona göre Whewell, her ne kadar mutluluğu artırma ilkesini nihai ilke olarak kabul ettiğini fark etmese de ikincil ilkelerini mutluluk ilkesinden çıkarımlar. Bu noktada Whewell’in kendisini faydacılıktan ayırma gayretleri Mill’e göre çok yüzeysel kalır ve bunu başaramaz. Mill, Whewell’in ileri sürdüğü nedenler başarısız olduğunda ya da yeterince ikna edici olmadığında “Tüm insanlar böyle düşünür.” diyerek konuyu kapatmaya çalıştığını iddia eder.⁶³

Mill’e göre, *Elements*’in bu hibrit karakteri aslında Whewell’in ahlak teorisinin yapısını yansıtır. Bu haliyle Whewell, sezgici okulun diğer düşünürleri ile aynı durumdadır. Çünkü sezgici düşünürler de tıpkı Whewell gibi açıkça ve sürekli olarak sezgici olduklarını gizleme ihtiyacı hissederler. Mill’e göre bu düşünürlerin beslendikleri iki temel kaynak vardır: “fayda” ve “içsel ikna”. Mill, bu iki kaynaktan beslenme durumunun bu düşünürlerin tercihi olmadığını aksine bunun onlar için bir zorunluluk olduğunu iddia eder. Bu mecburiyetin kaynağında, içsel kanaate yönelik ahlakın doğası vardır. Mill, faydacı bir düşünürün yalnızca fayda kavramından hareketle ikinci başka bir ilkeye ihtiyaç duymaksızın tutarlı bir ahlak teorisi geliştirebileceğini fakat aynı durumun sezgiye dayanan düşünürler için geçerli olmadığını ileri sürer. Mill, Whewell’in tüm insanların üzerinde fikir birliğine vardıkları ahlaki ilkelerin doğru kabul edilmesi gerektiğini ileri sürdüğünü savunur. Mill’e göre eğer bu yaklaşım doğru kabul edilirse, insanların üzerinde bir zamanlar hem fikir oldukları ve hatta insanların çoğunun hala inandığı batıl inançlar, sihir, büyü, astroloji vb. gibi inanışların da doğru kabul edilmesi gerekir. Mill açısından, buradaki temel sorun, tüm insanların onayını alabilecek ilkelerin nerede bulunabileceğidir. Nitekim bazı çağ ve ülkelerde yasaklanan reziletler, başka bir çağ ve toplumda ise en ufak bir tepkiyle karşılaşmamış, hatta övüldükleri bile olmuştur. Mill’e göre tüm toplumlar tarafından aynı anda ve aynı şartlar altında erdem olarak kabul edilebilecek tek bir erdem varlığı bile şüphelidir. Fakat söz konusu fayda ise durum tamamen değişir. Zira fayda yaşamın ortak amaçlarının ayrılmaz bir unsurudur. Mill’e göre insanların hepsinin üzerinde evrensel bir fikir birliğine ulaşabileceği tek şey “uyumsuzluk”tur. İnsanlar sadece uyumsuzlukta evrenselliği yakalayabilirler. Mill’e göre duyguları için herhangi bir neden ileri süremeyen sezgici düşünürler, sürekli olarak herhangi bir nedene dayanmayan duygunun akıldan daha iyi

62 Mill, “Whewell on Moral Philosophy”, 10/192; Whewell, *Elements of Morality*, 72, vd.

63 Mill, “Whewell on Moral Philosophy”, 10/193.

olması beklenmektedirler. Bu da yetmezmiş gibi bir de duyguyu ahlaki karar alma süreçlerinde nihai neden olarak görmektedirler. Mill, bunun kabul edilemez olduğunu, ahlaki ilkeler için geliştirilen bu savunma tarzının en saçma batıl inancın doğruluğu için de kullanılabileceğini iddia eder.⁶⁴

Whewell, Mill'in kendisine yönelttiği gizli faydacı olduğuna yönelik iddiasını reddeder. Whewell, ahlak kurallarının varlığı ve yaygınlığı ile mutluluk arasındaki doğru orantılı ilişkinin reddedilemeyecek bir gerçek olduğunu belirtir. Hatta Whewell, bir adım daha ileri giderek insan mutluluğunu artıran bir kuralın ahlak ile mutlak uyumlu olduğunu ve ahlakın bir parçası olması gerektiğini de kabul eder. Ancak o, bunu kabul etmekle, tüm ahlak kurallarının sadece insan mutluluğunu artıran bir ilkeden çıkarımlayan sistemin kabul edilmesinden farklı bir şey olduğunun da altını çizer. Bu tür bir çıkarımı açık biçimde reddeden Whewell, bu tür durumlarda insanoğlunun mutluluğunu artıran şeyin belirlenmesinin imkânsızlığına dair görüşünü devam ettirir.⁶⁵

Whewell, Mill'in bahsettiği mülkiyet ve evlilik gibi kurumların insan mutluluğunu ortaya çıkardığından şüphe edilemeyeceğini kabul eder. İnsanın rahat ve huzuru için bu kurumlar elzemdir ve insanların ahlak kuralları altında yaşamak zorunda olmaları da bu durumla bir çelişki doğurmaz. Bu kurumlar sosyal bir yaşam için, insanın eylemlerinin ahlaki olabilmesi için zorunludur. Whewell, insan mutluluğu ile ahlaki unsurların karşılıklı bir ilişkiye sahip olduğunu, ahlaki unsurlar olmadan insanın mutlu olamayacağını savunur. Ona göre burada bahsedilen mutluluk domuzların ve ineklerin mutluluğu değildir. Eğer böyle anlaşılırsa eylemlere ilişkin onay duygusu elde edilemez. Onay, ancak ahlaki duygular söz konusu olduğunda gündeme gelir. Whewell, mülkiyet ve evlilik gibi kurumların insanın mutluluğunu artırdığını söylerken, bu mutluluğun insan mutluluğu olduğunun gözden kaçırılması gerektiğini söyler. İnsan ahlaki bir varlıktır ve ahlaki ilişkileri içermeyen hiçbir mutluluk insani olamaz. Bu nedenle Whewell'e göre mülkiyet ve evlilik gibi insan mutluluğunu artıran kurumlara dayanarak yapılan açıklama, bu kurumların ahlakın zorunlu şartı olduğu ibaresi eklenmediği ya da böyle anlaşılmadığı sürece tam olmayacaktır.⁶⁶

Bu tartışmada Mill'in eleştirisini güçlü hale getiren şey, Whewell'in sisteminin yapısıdır. Whewell sistemini bir taraftan sezgiyle bilinen temel ilkelere dayandırırken, diğer taraftan teorisinin rasyonelliğini muhafaza edebilmek için bu ilkelere rasyonel gerekçeler de bulmaya çalışır. Bunlara ek olarak Tanrı'yı da sisteme dâhil ettiğinde işler Whewell açısından oldukça karışmaktadır. Şöyle ki ahlaki olarak doğru olan şey onun sisteminde hem sezgiyle hem akılla hem de vahiyle bilinebilir hale gelmektedir. Bu da sezginin akıl ve

64 Mill, "Whewell on Moral Philosophy", 10/194.

65 Whewell, *Elements of Morality*, 582.

66 Whewell, *Elements of Morality*, 583.

vahiyle mutlak uyumunu gerekli kılar. Whewell'i Mill'in eleştirisi karşısında zor duruma düşüren nokta ilkelerin akılla da doğrulanabileceği, onlar için rasyonel gerekçeler bulunabileceği iddiasıdır. İş rasyonel gerekçe bulmaya indirgenildiğinde kaçınılmaz olarak müracaat edilecek iki temel kavram "fayda" ve "mutluluk" olmaktadır ki bunlar da zaten faydacılığın temel kavramlarıdır. Okuyucunun hatırlanacağı üzere yukarıda Whewell, Bentham'ı kendi ilkesine aşırı güvenmekle itham etmiş ve onu, rakiplerinin ilkelerini kanıtlamaya giriştiklerinde faydacı gerekçelere müracaat etmek zorunda kalacaklarını söylediği için eleştirmişti. Bana göre Whewell'in içinde bulunduğu durum, Bentham'ın ön görüşünü haklı çıkarmaktadır. Gerçekten de Whewell, kendi temel erdem ve ilkelerini açıklarken açık biçimde faydacı gerekçelere müracaat etmiştir. Bu noktada "Faydacı gerekçelere müracaat etmek bir düşünürü faydacı yapar mı?" sorusu anlamlıdır. Bu sorunun cevabını burada tartışmayacağım fakat sorunun cevabı her ne olursa olsun Mill'in eleştirisi Whewell'in yaklaşımı açısından son derece haklı ve geçerli bir eleştiridir.

Sonuç ve Değerlendirme

Tüm bunlardan sonra bu polemige ilişkin genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, kanaatimce ifade edilmesi gereken ilk husus, Mill'in WMP'si temelde sisteme dışarıdan gelen eleştiriler karşısında kaleme alınmış bir yazı olarak görünse de aslında oldukça ilginç bir yazı olduğudur. Bu ilginçliğin nedeni yazının içeriği değil, arka plandaki Bentham-Mill ilişkisinde yatmaktadır. Faydacılık her ne kadar 19. yüzyılın en önemli ahlak teorilerinden biri ve belki de en önemlisi olsa da muhalifleri de hiç az değildi. Özellikle başını Thomas Carlyle (1795-1881)'in çektiği muhalifler faydacılığı "domuzlara yaraşır bir felsefe (*pig philosophy*)" olarak nitelendiriyorlardı ve bu söylem gidecek de güç kazanıyordu. Carlyle'a Charles Dickens (1812-1870) da eserleriyle eşlik ediyordu.⁶⁷ Mill'e göre bu tablonun tek suçlusu Bentham'dı. Faydacılığın toplumdaki bu yanlış algısının nedeni Bentham'ın faydacılığı sunuş şekliydi. Mill'e göre Bentham faydacılığı o kadar kuru ve sert biçimde ortaya koymuştur ki bu eleştiriler kaçınılmaz olmuştur. Takdir edileceği üzere Mill, faydacılığın bu imajından oldukça rahatsızdı ve bu imajdan kurtulmanın tek yolu da ona göre Benthamcı sistemde bazı radikal değişiklikler yapmaktan geçiyordu. Bir başka deyişle Mill, "Bentham felsefesi eşittir faydacılık." denklemini değiştirmeyi umuyordu. Ancak bu durum Mill için sistem içi bir hesaplaşmaydı ve Mill ile Bentham arasındaydı. Bu nedenle her ne olursa olsun, Mill bu sistem içi tartışmanın dışarıdan gelecek eleştiriler için bir fırsat oluşturmamasına özen göstermiştir. Dolayısıyla dışarıdan bir eleştiri geldiğinde Mill, Bentham'ı daima korumuştur. Hatta öyle ki yapılan eleştiriler, Mill'in

67 Francis Ethelbert Louis Priestley, "Whewell", *The Collected Works of John Stuart Mill*, ed. John Merce Robson (Toronto: University of Toronto Press, 1969), 10/xxxiv.

Bentham'a yönelttiği eleştirilerle benzerlik gösterse bile durum değişmemiştir. Mill'in bu konudaki durumunu kendi kaleme aldığı otobiyografisinde şu satırlarla ifade eder: “[Bentham'la ilgili eleştirilerimin] hala adil olduğunu düşünüyorum. Fakat bazen [Bentham'la ilgili yazının (1838)] yayımlanması için doğru zaman olup olmadığından emin olamıyordum. Sıklıkla Bentham'ın felsefesinin ilerlemenin bir aracı olarak bir dereceye kadar çalışmalarının daha öncekine nazaran gözden düştüğünü hissediyordum, Bentham'ın azalan ünü için, ilerlemeden ziyade ilerlemeye zarar verdiği düşünülüyordu, el uzatmam gerektiğini hissediyordum.”⁶⁸

Mill'in Bentham'a yönelik bu korumacı tavrı özellikle 1850'li yıllardan sonra daha da net bir hale gelmiştir. Bu tarihten sonra Mill tarafından kaleme alınan yazılarda her ne kadar hala kusurları görmezden gelinirse ve temas edilmeden geçilirse de Bentham'a yönelik negatif yorumların vurguları azalmış, pozitif vurguların tonu yükselmiştir. Bu yeni anlayışın ilk ürünlerinden biri de makalede konu edindiğim WMP'dir.⁶⁹

Bentham-Mill arasındaki bu ilişkiden hareketle WMP'ye baktığımızda Mill'in bazı tutarsızlıklar gösterdiği görülür. Çünkü Whewell, zaman zaman Bentham'ı, bir zamanlar Mill'in eleştirdiği şekilde eleştirmiştir. Whewell, Bentham'ı bir ahlak filozofu olarak başarısız bulurken belki bilerek belki de bilmeyerek Mill'in “Bentham” adlı makalesinde yazdıklarına işaret etmiştir aslında. Zira Mill mezkûr yazısında Bentham'dan şu şekilde bahseder: “Bentham'ın merakının etik araştırmadan ziyade hukuka yönelik olması dünya için bir şanstır...”⁷⁰ Fakat Mill, Whewell'in bu eleştirilerini onaylamak yerine Bentham'ı savunan cevaplar vermiştir.

Mill eleştirilerinde retorik hilelere de sıklıkla başvurur. Mesela Whewell'i zaman zaman Thomas Hobbes (1588-1679) ve Bernard de Mandeville (1670-1733)'in düşüncelerini savunmakla suçlar. Zira saygıdeğer bir teologu, ateist filozoflarla ve materyalist sistemlerle özdeşleştirmek eleştirinin bir adım ötesine geçen bir harekettir. Mill'in başvurduğu retorik hilelerin bir diğer örneği de Whewell'in ahlak ile hukuk arasındaki ilişkide köşeye sıkıştırmak için insanları son derece rahatsız eden kölelik meselesine odaklanmasıdır.⁷¹ Mill, aynı şekilde popüler argümanlarla Whewell'i mevcut siyasi-dini yapının bir kölesi olmakla da suçlar. Çünkü Whewell, üniversitede profesördür ve üniversiteler kilise kurumları olduğu için o zamanlar tek bir fikre açıktır ki bu da kilisenin resmi görüşüdür. Bu son derece normaldir çünkü zaten üniversite

68 John Stuart Mill, “Autobiography”, *The Collected Works of John Stuart Mill*, ed. John Merceel Robson (Toronto: University of Toronto Press, 1969), 1/227.

69 Priestley, “Whewell”, 10/xxxv.

70 John Stuart Mill, “Bentham”, *The Collected Works of John Stuart Mill*, ed. John Bowring (Toronto: University of Toronto Press, 1969), 10/98.

71 Cremaschi, “The Mill-Whewell Controversy on Ethics and Its Bequest to Analytic Philosophy”, 51.

hocaları üniversiteye girişte kilisenin fikirlerini savunacaklarına dair yemin ederlerdi.⁷² Aslına bakılırsa bu polemikte, retorik hile meselesinde Mill yalnız değildir. Benzer hilelere Whewell de sıklıkla müracaat etmiştir. Faydacılığı okuyucuya sunarken sürekli olarak haz kavramını öne çıkarıp acı kavramını gizleme gayreti, insan ve hayvanların hazlarını karşılaştırırken meseleyi insanlarda hoş duygular uyandırmayan domuz, bit, pire, köpek gibi hayvanlar üzerinden ele alması bu retorik hilelerden bazılarıdır. Fakat burada ilginç bir nokta olarak, Mill faydacılıkla ilgili temel yazılarında bu tür retorik hilelere neredeyse hiç başvurmaz. Bu yazıdaki tavrı dikkate alındığında Mill'in amacının meseleye teknik olarak yaklaşmaktan daha çok polemiğin gerektirdiği şekilde popüler argümanlarla rakibini köşeye sıkıştırmak olduğu söylenebilir. Onun bu tutumunun en önemli kanıtlarından biri *Elements*'i tam olarak okumamış olması ve bunu da okuyucudan gizleme ihtiyacı hissetmemesidir. Gerçekten de Mill, tam olarak okuyup incelemediği bir eser üzerinden Whewell'i eleştirmektedir. Dolayısıyla WMP'nin bir anlamıyla filozoflardan ziyade faydacılığa ilişkin olumsuz algıyı değiştirmek için kaleme alınmış popüler bir yazı olduğunu söylemek mümkündür. Benzer bir kaygıyı Whewell'in de taşıdığı düşünülürse bu polemiği teorilerin mutlak savunuları olarak görmek doğru bir tutum olmayacaktır.

Son tahlilde bu polemikte Mill'in, Whewell'in haklı eleştirilerini oldukça başarılı denebilecek şekilde cevaplamayı başardığını söylemek mümkündür. Fakat Whewell'in Mill'in eleştirilerinde benzer performansı gösterdiğini söylemek mümkün değildir. Ancak bu durum okuyucu tarafından Whewell'in düşük profilli bir düşünür olduğunun işaret olarak görülmemelidir. Bana göre bu tablonun bu şekilde oluşmasının temel nedeni, iki teorinin yapılarındaki farklılıklardır. Faydacılık tek bir ilkeden hareket etmesinin avantajıyla sorunlara, her ne kadar zaman zaman bazı ciddi problemlere yol açsa da oldukça sade ve basit yanıtlar verebilmektedir. Fakat aynı şeyi Whewell'in sistemi için söylemek mümkün değildir. Mill'in tek ilkeden hareket ettiği yerde Whewell, sezgi, akıl, hukuk (devlet) ve din (Tanrı) olmak üzere dört temel ilkeden hareket etmek zorundadır. Dolayısıyla Whewell'in sistemi Mill'in-kine nazaran eleştirilmeye çok daha müsaittir. Zaten Mill'in bu polemikte yaptığı şey de tam olarak budur. Bentham ve faydacılığı savunma amacıyla kaleme aldığı bir yazıda Whewell'e hatırı sayılır miktarda karşı eleştiri yöneltmiştir. Hatta öyle ki zaman zaman yazının Whewell'in şahsında bir ahlaki sezgicilik eleştirisi halini aldığı da söylenebilir.

72 Cremaschi, "The Mill-Whewell Controversy on Ethics and Its Bequest to Analytic Philosophy", 54.

Kaynakça

- Aydın, Metin. "John Stuart Mill'in Faydacı Ahlakı". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (2013), 143-167.
- Aydın, Metin. "Mutlu Budala mı Mutsuz Sokrates mi: John Stuart Mill'in Ahlak Teorisinin Faydacı Karakteri ve Hazları Tasnifi". *Kutadgu Bilig Dergisi* 35 (2017), 121-148.
- Bentham, Jeremy. *Ahlak ve Yasama İlkeleri*. çev. Ömer Saruhanlıoğlu - Uğur Kaşif Boyacı. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Bentham, Jeremy. "An Introduction to Principles of Morals and Legislation". *The Works of Jeremy Bentham*. ed. John Bowring. New York: Russel&Russel Inc., 1962.
- Cremaschi, Sergio Volodia Marcello. "The Mill-Whewell Controversy on Ethics and Its Bequest to Analytic Philosophy". *Rationality in Belief and Action*. ed. Elvio Baccarini - Snežana Prijic Samaržja. 45-62. Rijeka: University of Rijeka - Croatian Society for Analytic Philosophy, 2006.
- Mill, John Stuart. "Autobiography". *The Collected Works of John Stuart Mill*. ed. John Merce Robson. Toronto: University of Toronto Press, 1969.
- Mill, John Stuart. "Bentham". *The Collected Works of John Stuart Mill*. ed. John Bowring. Toronto: University of Toronto Press, 1969.
- Mill, John Stuart. *Faydacılık*. çev. Selin Aktuyun. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2017.
- Mill, John Stuart. *Faydacılık*. çev. Gökhan Murteza. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2017.
- Mill, John Stuart. "Utilitarianism". *The Collected Works of John Stuart Mill*. ed. J.M. Robson. Toronto: University of Toronto Press, 1969.
- Mill, John Stuart. "Whewell on Moral Philosophy". *The Collected Works of John Stuart Mill*. ed. J.M. Robson. Toronto: University of Toronto Press, 1969.
- Priestley, Francis Ethelbert Louis. "Whewell". *The Collected Works of John Stuart Mill*. ed. John Merce Robson. Toronto: University of Toronto Press, 1969.
- Schneewind, Jerome B. *Sidgwick's Ethics and Victorian Moral Philosophy*. New York: Oxford University Press, 2007.
- Snyder, Laura J. "William Whewell". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Erişim 05 Mayıs 2020. <https://plato.stanford.edu/entries/whewell/>
- Stratton-Lake, Philip. "Intuitionism in Ethics". ed. Edward N. Zalta, 2020. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/intuitionism-ethics/>.
- Whewell, Whilliam. *Lectures on the History of Moral Philosophy in England*. London: John W. Parker, 1852.
- Whewell, William. *Elements of Morality*. Cambridge: Deighton, Bell and Co., 4. Basım, 1864.

A Polemic in 19th Century British Moral Thought Between William Whewell and John Stuart Mill

(Extended Abstract)

Ethical intuitionism and utilitarianism are the two most important theories of 19th century England in the morality. These theories are two opposite theories in terms of their basic assumptions. While ethical intuitionism generally argues that basic moral principles can be intuitively known, utilitarianism does not accept this approach because it causes many problems for morality. This opposition has caused both theories to dispute each other on many issues related to morality. In this article, the polemic between William Whewell, one of the most influential thinkers of ethical intuitionism, and John Stuart Mill, the most important thinker of utilitarianism, is discussed. The article deals with some of the significant points of this polemic at quite different points. The first of these issues is the style and method criticism of both thinkers against each other. Second, it is Whewell's criticism of the impossibility of founding a moral theory on the pleasure he directed towards utilitarianism. Third, it is Mill's criticism of Whewell's arguments about unwittingly appealing to the principle of utility.

In the first criticism, Whewell chooses Jeremy Bentham, the founder of utilitarianism, as his target. According to Whewell, Bentham's system has no originality, his disciples have blind obedience to Bentham and Bentham is unfair to his opponents, and he constantly distorts their arguments. In response to these criticisms, Mill states that Bentham never had any conservative adherents. However, Mill also asserts that Whewell was biased in putting forward arguments against utilitarianism. For example, Whewell, while talking about utilitarianism, continually emphasizes the concept of pleasure, but does not mention the concept of pain. For Mill, this is clearly a distortion.

In the second critique, Whewell refers to the impossibility of founding a moral theory on pleasure. He argues that such a theory would eliminate the difference between man and animal, and even it would imply that sacrificing human pleasures for the pleasure of animals would become a moral duty. Because if morality is based on pleasure, then every sentient being will be a moral agent. However, according to him, the basis of morality is the reason. Since animals have no reason, they cannot be moral agents. There is also a categorical difference between animals and humans, and in any case, human pleasure is superior to animal pleasure. According to Mill, Bentham did not accept animals as moral agents in any way, only arguing that people should take animals into account when doing their actions. Mill supports the view advanced by Bentham that animals' pleasures and pains should also be taken into account in moral actions. According to him, there is nothing strange

about this. Bentham's attitude is very consistent here, and Whewell's account on this can be applicable to feudal societies five hundred years ago rather than modern societies. Because, like Whewell, they also argued that the pleasure of the rich people or the masters was superior to the pleasure of the poor people or slaves.

In the third criticism, Mill accuses Whewell of not introducing anything new in his moral theory, of being a theory that does not go beyond systematizing and classifying common moral ideas accepted among those who have been educated by traditional methods. In terms of content, according to Mill, Whewell unknowingly uses utilitarian reasons in the arguments he uses to justify his theory. While basing the principles and basic virtues that form the basis of his theory, he refers to social happiness. This is clearly a utilitarian justification for Mill.

This polemic, in which both thinkers often apply rhetorical tricks, is a debate in which opinions are supported by popular arguments rather than technical ones. In this polemic, Whewell's general purpose is to show that utilitarianism does not have as strong foundations as it seems, while Mill's aim is to show that Whewell's criticisms are based on prejudices. In this context, based on the answers given, it can be said that Mill is more successful than Whewell in this discussion, which I think should not be accepted as the absolute defense of both theories.

This article is important for introducing significant polemic in 19th century England to Turkish readers and researchers. It is also hoped that it will bring different perspectives on similar issues that will arise in the morality. Furthermore, this study can be considered as a contribution to the literature about ethical intuitionism and utilitarianism in Turkey. It can be said that the study is also important, especially since it includes Whewell's moral views, on which no specific study has been conducted in Turkey.